

ԻՆԷՆ ԵՒ ԷՏՈՒԸՐՏ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ ԵՒ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԶԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԲՈՒԹԵԱՆ ԳԱՆՁԵՐՈՒ ՑՈՒՑԱՅԱՆԴԵՍ

1

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնը մին է Հայկական աշխարհային կեդրոններէն՝ ուր, երկար դարերու անընդմէջ կեանքի մը ընթացքին հաւաքուած են Հայկական արուեստի լաւագոյն եւ անդտանելի նմուշներ: Սիոն Լեւրան վրայ բարձրացող Հայոց ընդարձակ Վանքի շրջափակէն ներս կը պահուին մօտ չորս հազար ձեռագիրներ, որոնք, իբրեւ բովանդակութիւն եւ իբրեւ մանրանկարչութիւն կը ներկայացնեն Հայկական մշակոյթի ամենէն կարեւոր երեւոյթներէն մին: Հոն են տակաւին եկեղեցական-ծիսական առարկաներու ճոխ հաւաքածոներ՝ ակնհայտ խաչեր, ոսկեթել շուրջառներ եւ եկեղեցական զգեստներ, գոհարազարդ ոսկեայ սկիւններ, աննման արուեստով եւ վարպետութեամբ պատրաստուած սքանչելի թագեր, գաւազաններ, մասնատուփեր եւայլն: Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կը գտնուի Հայկական փայտափորագրութեան արուեստի գեղեցիկ նմուշներէն մին՝ 1371 թուականին շինուած փորագրեալ փայտեայ դուռը. Տաճարին կից Ս. Էջմիածնայ մատուռին պատերուն վրայ են աւելի քան յիսուն քառակուսի դուռնուր յախճապակիներ, Աստուածաշնչական զանազան դէպքեր եւ դէմքեր ներկայացնող, գործ՝ Կուրտինայի Հայ բաղմատադասնդ արուեստագէտներու:

Ու տակաւին, Պատրիարքարանի Դիւանին մէջ խնամքով կը պահուին աշխարհի պատմական վաւերաթուղթերը, հրովարտականները՝ որոնք կը փաստեն Երուսաղէմի մէջ Հայ Պատրիարքութեան դարաւոր գոյութիւնը եւ կը հաստատեն Սուրբ Տեղեաց մէջ անոր վայելած բացառիկ առանձնաշնորհները: Ամենէն հինը այս հրովարտականներուն տրուած է Մուհամմէտի կողմէ. այս վաւերաթուղթի հիման վրայ, Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան իրաւունքներն ու առանձնաշնորհները վերահաստատող հրովարտականներ տրուած են Ալի, Օմար Իպն-էլ-Պաթթայ եւ Սալահէտին:

Վերջապէս, դարերու ընթացքին Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Վանք բերուած են միաբան հայրերու կամ ուխտաւորներու միջոցաւ՝ զանազան իրեր (պղնձեղէններ, հնատիպ դիրքեր, դրամներ, թանկագին առարկաներ, եւայլն), որոնք այժմ կը պահուին Վանքի տարբեր սենեակներուն ու պահեստներուն մէջ:

Ս. Աբգիս ճարահաստատ Հիլն եւ Էստրրո Մարտիկեան Քանգարանը

Հետեւաբար, երկար ժամանակէ ի վեր զգացուող անհրա-
ժեշտութիւն մըն էր Հայոց Վանքէն ներս մնալուն Թանգարանի
մը հաստատումը, ուր նախ կարելի ըլլար հաւաքել ու ի մի բերել
Հաստատութեան զանազան վայրերուն մէջ պահուող Թանկագին
իրեղէնները, ու ապա՝ հանրութեան ցուցադրել Երուսաղէմ գրո-
նուող Հայկական արուեստի նմուշները:

Այդ անհրաժեշտութեան գիտակցելով եւ ընդառաջելով
Պատրիարքարանիս փափաքին, Ամերիկահայ ծանօթ ազգային եւ
բարերար Մեծ. Տիար Էտուրթ Մարտիկեան իշխանական նուիրա-
տութեամբ մը Հայթայթեց նման Թանգարան մը հաստատե-
լու նիւթական միջոցները: Ինչպէս ժամանակին յայտնած էինք
(«Սինո», 1965, Թ. 1-2, էջ 16-17), իբրեւ Թանգարանի չէնք նը-
կատի առնուած էր ժառանգաւորաց Վարժարանի ձեմարանը, ա-
ւելի քան հարիւր տարի առաջ Յովհաննէս Պատրիարքի ջանքերով
բարձրացած սքանչելի կառոյց մը Սիոն Լերան բարձունքին, ճար-
տարապետական դոհար մը ինքնին:

Թանգարանի մը հաստատման գաղափարին հետ, ստեղծուեցաւ նաեւ ծրագիր մը՝ առաջին առիթով ցուցադրութեան
դնելու Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան պատկանող հարըս-
տութենէն նմուշներ, առաւելաբար զբնակիչներ եւ եկեղեցական
զգեստներ ու անօթներ: Շուրջ վեց ամիսներու անընդմէջ աշխա-
տանքներու շնորհիւ, կարելի եղաւ այս ցուցահանդէսը սկսիլ
Թանգարանի պաշտօնական բացման օրը՝ Երկուշաբթի, 21 Յու-
լիսին: Ձեմարանի չէնքը ենթարկուեցաւ ներքին եւ հիմնական
նորոգութիւններու, եւ ցուցահանդէսին համար ստեղծուեցան
նոր յարմարութիւններ. Թանգարանի եւ ցուցահանդէսի պատ-
րաստութեան աշխատանքներուն մասնակցեցան Երուսաղէմի Իս-
րայէլեան Թանգարանի մասնաճիւղներն ու պաշտօնեաները:

Ցուցահանդէսի առիթով պատրաստուեցաւ չքեղ ուղե-
ցոյց-ցանկ մը (Catalogue) հինգ լեզուներով, խմբագրուած Պրիւ-
սէի (Պելճիքա) Արքայական Համալսարանի Հայ Գրականու-
թեան ու Պատմութեան դասախօս Փրօֆ. Արքակ Մխիթարեանի
կողմէ: Տպուեցան ցուցադրուած առարկաներէն ոմանք ներկա-
յացնող գունաւոր բացիկներ, ինչպէս նաեւ ապակենկարներ
(slides): Բացի ցուցադրուած առարկաներու մանրամասն նկա-
րագրութենէն, կատարուած Փրօֆ. Արքակ Մխիթարեանի կող-
մէ, ուղեցոյց-ցուցակին մէջ յօդուածներ ունին Տիրան Արքեպս.
Ներսիսեան, Փրօֆ. Աւետիս Սանճեան, Փրօֆ. Միրարփի Տէր
Ներսէսեան եւ Ա. Անդրէասեան՝ Հայ Ժողովուրդի, Հայաստան-
եայց եկեղեցիի, Հայ Արուեստի եւ Երուսաղէմի Հայ Պատրիար-
քութեան պատմութեան մասին:

Ուղեցոյց-ցուցակի յառաջաբաններ գրած են Ն. Ամենա-
պատուութիւն Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Երուսաղէմի Քա-
ղաքայեւ Ն. Վեմ. Թէոփի Գոլլէք եւ Յորդանանեան չրջանի
Երուսաղէմի նախկին Կառավարիչ Ն. Վեմ. Անուար Էլ Պաթիպ
Թամիմի: Այստեղ կ'արտայայտենք Ն. Ամենապատուութեան գե-
ղեցիկ յառաջաբանը, որ ինքնին արդէն Ցուցահանդէսին մթնո-
լորտը կը ստեղծէ, պարզ այլ խորհրդաւոր ու վսեմ:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԻ ՄԸ ԱՌԻԹՈՎ

Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութիւնը Քրիստոնէական եկեղեցւոյ ամենէն նուիրական եւ փառաւոր անցեալ ունեցող Արքեպիսկոպոսն է, իբրեւ սրբաւայր, հոգեւոր կեդրոն, կրօնական ուսման վառարան, մեծ ուխտավայր, կայք եւ Միաբանութիւն:

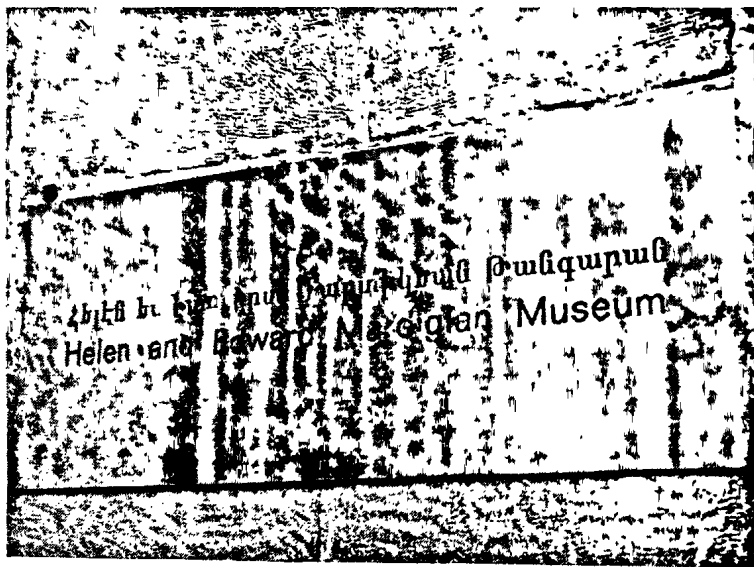
Ս. Յակոբեանց Տաճարը գոր Պաժինիկեանները գոհարատուփ անուանած են, Երուսաղէմի ընդհանուր Սրբաւայրերուն մէջ, մեծահամբաւ՝ ոչ միայն իբրեւ սրբարան այլ գեղեցկութիւն, հանդիսարան մըն է քաղցր երաշխներու, հազարէ աւելի տարիներու դիմացոյ: Խորաններու առատ ոսկին, կանթեղներու արծաթը, աշտանակներու, խաչերու, սպասներու, գաւազաններու գեղականոց հասակները ոսկիէն եւ ճերմակ մետաղէն, ճշմարիտ գանձարանի մը երեւոյթը կ'ընծայեն այս խորհրդաւոր սրբաւայրին:

Հոն, այդ եկեղեցիին մէջ է Ս. Յակոբեանց գանձը, որ հազուագիւտ առիթներով միայն կը բացուի բացառիկ այցելուներու առջեւ: Եւրոպացի ճամբորդներ՝ Բիէր Լօթի, Ֆրէտէրիք Մագլէր եւ ուրիշներ, տեսած են մուշներ այդ երաշախիքներէն եւ հիացումով արտայայտուած անոնց մասին:

Հոն կան ասեղանկար ձեռագործներ, շուրջառներ, եմիփորոններ, փորուբարներ, քազեր, սկիհներ, ականակուռ խաչեր, վարագոյրներ, գաւազաններ, որոնք կրնան վառել ամենէն հանգչած երեսակայութիւնները: Կան ձեռագործներ որոնք տաք են համրոյրի մը պէս եւ անուշ՝ ազօթփի մը չափ: Հեշտանք է դիտել այդ հեղուկ բայց չվազող գոյներն ու շոգարեկումները, արիւնումները: Դիտողին այնպէս կու գայ որ այդ մարգարիտները, ադամանդները, գմբխները, մեղեսիկները, յակինթոսները կը լեցունին լոյսէն բայց չեն յորդիր, երբ նայուածքը կարմիրէն կ'անցնի կանաչին, կապոյտէն դեղինին:

Արուեստի բոլոր այս հազուագիւտ նմուշները Երուսաղէմ բերուած են Հայաստանէն, Կիլիկիայէն՝ իբրեւ արքայադիր նըւէրներ հաւատացեալ հոգիներէ: «Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սիոն» Հայ հոգիի գերագոյն իզմն ու վստահութիւնն է եղած, հեռաւոր Հայաստանէն Երուսաղէմ բերելու եւ դիզելու իր հոգիի գանձի՞ն հետ ման իր արուեստի գեղորները: 'Հայ Ժողովուրդի գեղեցկութեան ճկատմամբ չունեցած պաշտամունքը,՝ ճաշակը, խոյանքը, կտակը, վայելքը կայ արուեստի այս գլուխ-գործոցներուն վրայ, որ գիտէ այդ դիւքանքները իրարու ընծայել, գոյնի եւ չափի հակադրութիւնները իրարու համադրել՝ անփոխարինելի հանգիստութիւններու մէջ:

Իսկ ԺԳ Դարեն սկսեալ մեր հազարաւոր ձեռագիրներով մեզի եկած մանրակարչութիւնը, Հայուն միայն վայել արուեստ մըն է եւ իր առանձին տեղը ունի արեւելեան եւ արեւմտեան այդ շրջաններու նկարչութեանց մէջ: Բառերը քիչ պիտի գային նըկարագրելու այդ մեզայատուկ արուեստին քաղցր եւ բազմերես շնորհները, գոյներու, գիծերու եւ նկարագիրներու ներդաշնակ, գոգտը եւ երկնայարդար բխումները, քրքռացումները: Աչքերով պէտք է դիտել զանոնք, հիմաւ կարեւարու անոնց հրաշք գեղեցկութիւններուն վրայ:

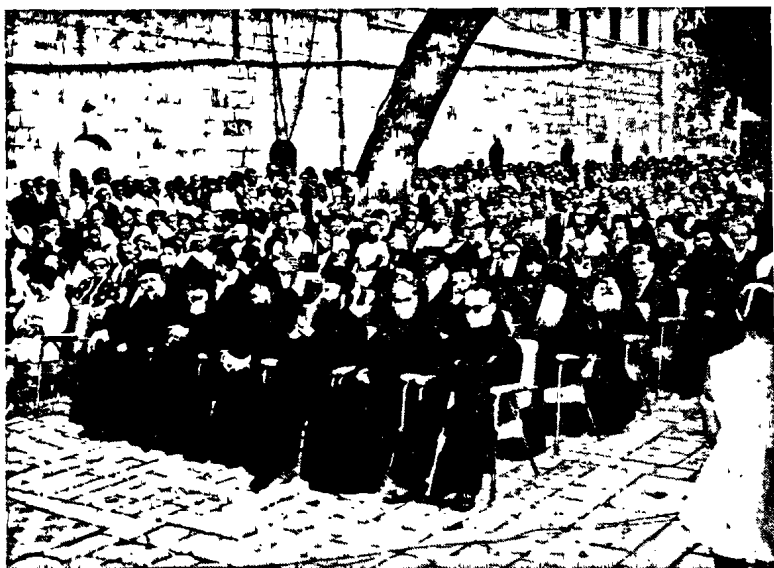

Թանգարանի ցուցատախտակը

Ամսիչական այդ հազորդութիւնն է զոր կ'ընծայենք արուեստով յուզուող հոգիներուն: Արուեստ մը՝ էապէս կրօնական, ներշնչումով քրիստոնէական եւ արտայայտութեամբ Հայկական, որուն յայտնաբերումը նրուազէմի մէջ կը նկատենք մեծ առանձնաշնորհում մը, մանաւանդ նրուազէմի մէջ, Ս. Բազաբը մեծ կրօններու, մեծ մշակոյթներու եւ մեծ ներշնչումներու:

ԲԱՑՈՒՄ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՆ ԵՒ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԻՆ

Երկուշաբթի, 21 Յուլիս 1969, կ. վ. ժամը 4-30-ին բացառիկ հանդիսաւորութեամբ եւ շուքով կատարուեցաւ պաշտօնական բացումը Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան Հելէն եւ Խոուրտ Մարտիկեան Թանգարանին եւ «Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան Գանձերը» Ցուցահանդէսին: Աւելի քան 5,000 հըրաւիրեալներ լեցուցած էին Ժառանգաւորաց Վարժարանի բակը, ուր, ժամը ճիշդ 4-30-ին մուտք գործեց Ն. Ամենապատուութիւն Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրաէրեան ի գլուխ Միաբանութեան: Գործադրուեցաւ շատ կոկիկ եւ կարճ բացման յայտագիր մը:

Թանգարանի եւ «Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան Գանձերը» Ցուցահանդէսի բացման հանդիսութեան մերկաներէն մտա մը

Նախ խօսք առաւ Ս. Աթոռիս Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Աճէմեան, որ շնորհակալութիւն յայտնեց Թանգարանի եւ Ցուցահանդէսի կազմակերպման մասնակիցներուն, եւ մասնաւորելով իր խօսքը՝ բոլորին կողմէ երախտագիտական արտայայտութիւններ ունեցաւ Տիթրոյթարնակ Տէր եւ Տէն. Խոուրտ Մար-

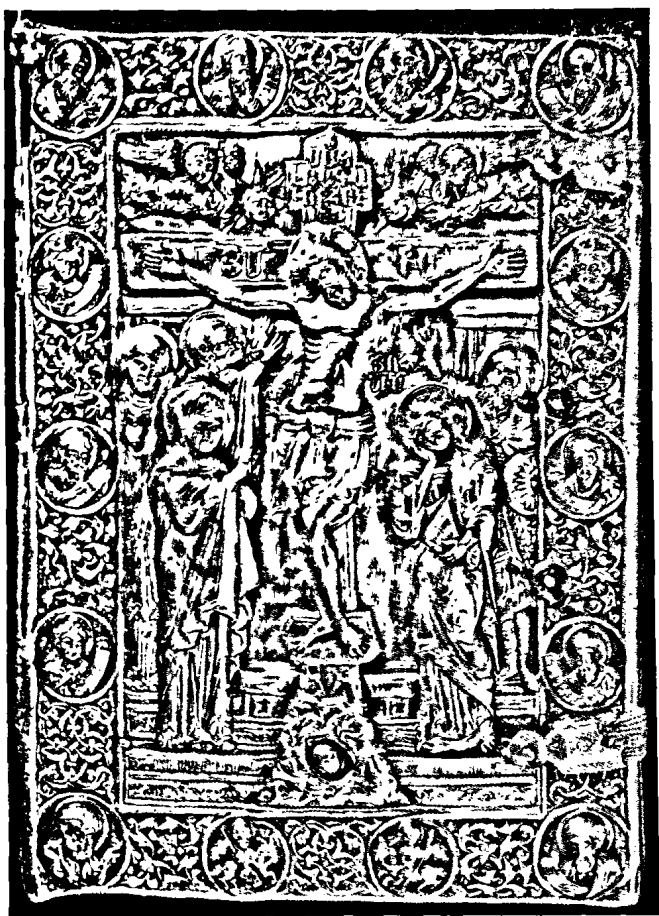
տիկեաններուն, որոնց նիւթական նուիրատուութեամբ կարելի դարձած էր Թանգարանի շէնքին յարդարումն ու նորոգութիւնը:

Կարճ բայց պերճախօս ելոյթներն ունեցան Ն. Ամենապատուութիւն Պատրիարք Ս. Հայրը եւ Երուսաղէմի Գաղաքապետ Թէոտի Գոլլիք, որոնք շնչոտեցին Երուսաղէմի նման կեդրոնի մը մէջ տեւական Թանգարանի մը հաստատման նշանակութիւնը:

Ս. Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի երգչախումբին կողմէ կատարուած հայկական երեք երգերէ հաջ, Պատրիարք Ս. Հայրը յառաջացաւ խուռն բաղմութեան ընդմէջէն եւ ժապաւէնի կտրուով կատարեց պաշտօնական բացումը Հելէն եւ Էստուրտ Մարտիկեան Թանգարանին եւ Յուցահանդէսին:

Ապա հրաւիրեալները բռնն հետաքրքրութեամբ ուղղուեցան ներս, դիտելու համար Պատրիարքութեան անգին եւ առաջին անգամ ցուցադրուող դանձերը՝ Ս. Գլխադրի արծաթեայ եւ ոսկեթել բանուածքով սքանչելի վարագոյրը, Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքի Թանկարժէք շուրջաւոր, Շղթայակիր Պատրիարքի գոհարազարդ Թազը, զանազան ոսկեայ գաւազաններ, աղաման-դակուռ խաչեր, բուրվառներ, սկիհներ եւայլն: Բոլորին ուշադրութիւնը կեդրոնացաւ ցուցադրուած ձեռագիրներուն վրայ, որոնք իրենց հնութեամբ, մանրանկարչութեամբ եւ կամ Թանկագին կազմով աչքառու տեղ մը կը գրաւեն Յուցահանդէսին մէջ: Հոն են Հայ մանրանկարչութեան գաղաթ Թորոս Ռոսլինի գլուխագործոցները, ինչպէս նաեւ Սարգիս Պիծակի եւ այլ մանրանկարիչներու գործերէն լաւագոյն նմուշներ: Առանձին սենեակի մը մէջ ցուցադրուած են Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան գարաւոր պատմութեան կարեւորագոյն վաւերաթուղթերէն օրինակներ, ինչպէս Մուհամմէտի, Ալիի, Սալահէտտինի եւ Օսմանեան սուլթաններու հրովարտակները՝ որոնք պաշտօնապէս կը հաստատեն ու կը վաւերացնեն Հայոց իրաւունքներն ու առանձնաշնորհները սրբատեղիներուն մէջ: Յուցադրուած են նաեւ գանազան պաշտօնաթուղթեր եւ նամակներ՝ ոմանք երեք հարիւր տարուան հնութեամբ եւ պատմական մեծ արժէքով:

Յուցահանդէսի բացումէն ի վեր, մօտ ամսուան մը ընթացքին, Հելէն եւ Էստուրտ Մարտիկեան Թանգարանն այցելած են աւելի քան 30,000 անձեր, որոնք, առանց բացառութեան, հիացումով դիտած են ցուցադրուած առարկաները եւ սքանչալուծի արտայայտութիւններն ունեցած՝ իրենց տեսածներուն մասին: Տեղական թէ օտար թերթեր եւ հրատարակութիւններ մեծ գովեստով կ'արտայայտուին Հայկական արուեստի այս ճոխ ցուցահանդէսին մասին, եւ ձայնասփիւռի կայաններ կը ներկայաց-

Նմուշ մը ցուցադրուած առարկաներէն.

«Նույն Աւետարան»ի արծաթեայ կողքը, 1334 թուականէն

նեն Յուլադրութիւնը իբրեւ միջազգային արուեստի կեանքին ամենէն հետաքրքրական եւ կարեւոր դէպքերէն մին ներկայ տարեջանին:

Հելէն եւ Էտուըրտ Մարտիկեան Թանգարանի հաստատումով երուադէմի դարաւոր Հայ Պատրիարքութիւնը կ'օժտուի կարեւոր հաստատութեամբ մը, որ, մշակութային իր միւս ձեռնարկներուն հետ՝ Դպրեվանք, Զեռագրատուն, Կիւլպէնկեան Մատենադարան եւ Տպարան, պիտի վերածէ այս վանքը Հայ եկեղեցական եւ աշխարհիկ պատմութեան ու Հայ Արուեստի ուսումնասիրութեան գլխաւոր կեդրոնի մը:

